

pratile sedamnaest istarskih „bjegunaca“ i jednoga zagrebačkog. Svakako, radi se o vrlo čitkom i zanimljivom štivu, dok anegdote, iako ne možemo provjeriti njihovu vjerodostojnost, mogu poslužiti kao inspiracija za neka daljnja istraživanja. Ipak, na koncu ostaje nejasno zašto talijansko izdanje Paulettine knjige u podnaslovu govori o istarskim „bjeguncima“ nakon Prvoga svjetskog rata, kada se ispričane priče tiču razdoblja drugoga svjetskog poraća, što bi neke čitatelje prilikom konzultiranja knjige moglo navesti na krivi put.

Diego Han

Gloria Nemec, *Dopo venuti a Trieste. Storie di esuli giuliano-dalmati attraverso un manicomio di confine 1945-1970*, Merano: Edizioni AlphaBeta Verlag, 2015., 220 str.

Povijest i psihijatrija dvije su znanosti koje na prvu ruku djeluju nespojivo, no danas je moguće napraviti povijesnu analizu upravo kroz psihijatrijske zapise o pacijentima. Prvi koji su pokušali spojiti ljudsku psihu radi povijesne analize su Sönke Neitzel i Harald Welzer u knjizi *Soldaten. Protokolle vom Kämpfen, Töten und Sterben (Vojnici. Zapisnici o ratovanju, ubijanju i umiranju, Frankfurt am Main 2011.)*, gdje su snage udružili psiholog i povjesničar kako bi dali uvid u način razmišljanja njemačkoga vojnika tijekom Drugoga svjetskog rata. Knjiga *Dopo venuti a Trieste. Storie di esuli giuliano-dalmati attraverso un manicomio di confine 1945-1970 (Kasnije došli u Trst. Priče julijsko-dalmatinskih ezula kroz pograničnu umobolnicu 1945. – 1970.)* također se bavi ljudskom psihom, ali ovoga se puta radi o običnim ljudima koji su nakon napuštanja rodnoga kraja jednostavnim rječnikom sišli s uma. Dvadeseto je stoljeće u Istri obilježeno velikim iseljavanjem sredinom stoljeća, čije su fizičke posljedice još i danas vidljive u mnogim mjestima u obliku urušenih kuća i potpune pustoši izvan turističke sezone. Osim fizičkih posljedica, odlazak iz zavičaja ostavio je i duboke psihološke posljedice na stanovnike Istre kojima je prva postaja tijekom dugoga procesa iseljavanja bio upravo Trst.

Knjiga započinje uvodnim tekstom „Trauma dello sradicamento“ („Trauma iskorjenjivanja“) Livija Doriga, pulskoga ezula, danas predsjednika tršćanske udruge Circolo Istria, koji prenosi dio svojih sjećanja na iseljavanja

nje, obitelj i posebno na trenutak odlaska iz rodne Pule te osjećaj dolaska u novu sredinu uz neizostavno pitanje „A što ću ja ovdje“?

Poglavlje „Ogni ritorno viene negato“ („Svaki je povratak odbijen“) napisao je suautor knjige Peppe Dell'Acqua, psihijatar bolnice San Giovanni u Trstu. U poglavlju opisuje svoja putovanja tadašnjom Jugoslavijom, dolazak u Trst s juga Italije, potpuno nepoznavanje povijesti ovih krajeva i zatim dio svojega rada s pacijentima u psihijatrijskoj bolnici u Trstu. Donosi nekoliko priča o ljudima iz Istre koji su završili u bolnici preplavljeni sjećanjima na rodni kraj, u nemogućnosti prilagodbe novom životu i strahu od nepoznatoga. Zanimljiv je i slučaj iz Sv. Ivana kraj Umaga, kamo se jedan pacijent vratio obitelji nakon 20 godina provedenih u bolnici i gotovo odmah nastavio ondje gdje je stao u trenutku odlaska.

Treće poglavlje donosi kratku kronologiju iseljavanja; započinje talijanskom kapitulacijom, nastavlja se dolaskom Jugoslavenske armije, Pariškom mirovnom konferencijom, uspostavom Slobodnoga Teritorija Trsta (STT), njegovim ukidanjem i na kraju Osimskim sporazumom.

Na prvih je 36 stranica svojevrsni uvod u djelo te se naslov knjige pojavljuje još jednom na 37. stranici, gdje pisanje preuzima Gloria Nemeč te započinje uvodnim poglavljem (37-56) podijeljenim na više potpoglavlja. Autorica objašnjava procese urbanizacije novodoseljenoga stanovništva, prilike koje su zatekli dolaskom u Trst, mogućnosti koje su im se nudile, zatim identitetske krize koje je stvaralo iseljenje, a sve u kontekstu uzroka gubljenja razuma kod pojedinaca. Objašnjava kojom se građom koristila, način interpretacije te probleme s kojima se susretala tijekom istraživanja.

I sljedeće poglavlje, „Fuori dalla guerra“ („Izvan rata“, 59-98), ima više potpoglavlja, a u prvom, „Devastazioni belliche“ („Ratna razaranja“), opisuje se djelovanje Pokrajinske psihijatrijske bolnice tijekom njemačke okupacije, deportacije pacijenata Židova, kao i dolazak brojnih pacijenata iz Pule nedugo nakon završetka rata. Povijest bolnice se nastavlja kroz potpoglavlje „Riprese e ampliamenti“ („Oživljavanja i proširivanja“), gdje se opisuje djelovanje bolnice nakon rata, brojni problemi uzrokovani ratom, odnosi sa savezničkom upravom, kao i problem s bolesnicima oboljelim od tuberkuloze, koji su bili smješteni u psihijatrijskoj bolnici jer su sanatoriji u Kopru i Ankaranu ostali u Zoni B tadašnjega STT-a. U potpoglavlju „La vita tremante e dolente“ („Život straha i boli“), autorica opisuje slučajeve namjerne hospitalizacije kako bi pacijenti prešli demarkacijsku liniju uz pomoć Crve-

noga križa i došli u Trst. Takvi su pacijenti redovito otpušteni iz bolnice nakon vrlo kratkoga vremena i ostajali bi najčešće u Trstu. Drugi su slučajevi najčešće vezani za smrt člana obitelji ili, još tragičnije, njegov nestanak. Dokumentacija koju autorica navodi govori o osobama koje „čuju glasove“ ili su potpuno nijeme dok neki pacijenti odbijaju svaku komunikaciju. Sljedeći je uzrok bolesti bilo razdvajanje obitelji; pojedinim pacijentima je cijela obitelj odlazila dok bi oni ostajali, no kombinacija vlastite osamljenosti i represije nove vlasti često je ljude odvodila preko ruba razuma te su završavali na tršćanskoj psihijatriji, gdje su i nadalje živjeli u strahu od „Jugoslavena“. Daljnje sudbine pacijenata saznajemo iz potpoglavlja „Rapidi passaggi e lunghe degenze“ („Kratki prolasci i dugi ostanci“). Opisani su problemi Trsta zbog velikoga broja ljudi koji se slio u grad, poput nedostatka stambenoga prostora i teških životnih uvjeta koji su dovodili do gubitka razuma. Mnogi su dolazili s prijašnjim traumama, poput smrti bližnjega, svjedočenja sukobima i sl. Posljednje potpoglavlje „Profughi, optanti e apolidi“ („Izbjeglice, optanti i apoliti“), opisuje probleme s osobama (radilo se o pravnim problemima – tko je zadužen, odnosno odgovoran za njih) koje zbog svojega mentalnoga stanja nisu mogle zatražiti otpust iz jugoslavenskoga državljanstva, odnosno optirati, a nalazile su se u tršćanskoj bolnici. Poglavlje je na kraju upotunjeno fotografiskim materijalom i tablicama s brojem pacijenata po godinama, stopama smrtnosti i dr.

Drugo je poglavlje „Un grande internamento“ („Veliko interniranje“, 103–134), gdje se u prvom potpoglavlju („Confinamenti“ [„Konfinacije“]) opisuje težak položaj pridošlica iz Istre – koji su često bili izolirani u izbjegličkim kampovima, gdje se širila tuberkuloza i razne spolne bolesti – te pokušaji savezničke vlasti na poboljšanju njihova socijalnoga i zdravstvenoga stanja. Potpoglavlje „Collegi“ („Kolegiji“) posvećeno je djeci i maloljetnicima koji su bili prepušteni sami sebi zbog raspada obitelji uslijed rata, općega poslijeratnog siromaštva i neadekvatne roditeljske skrbi. Bilo je čak i slučajeva gdje su roditelji molili za smještaj vlastite djece u kolegije jer nisu mogli ili nisu imali mogućnosti skrbiti se za njih. U trećem se potpoglavlju, „Campi profughi“ („Izbjeglički kampovi“), opisuje svakodnevni život u privremenim smještajima izbjeglica iz Istre. Radilo se o improviziranim smještajnim prostorima, bivšim skladištima ili vojarnama. Najpoznatiji i nama najbliži je nekadašnji silos pored željezničkoga kolodvora u Trstu, koji je služio kao prva točka prilikom dolaska i kasnijega razmještanja izbjeglica. Mnogima

je upravo život u kampovima predstavljao prvotni šok zbog besposlenosti, ograničenoga stambenog prostora i iščekivanja premještaja koji nikako nije dolazio. Pitanje smještaja se nastavlja u sljedećem potpoglavlju, „Ricoveri provvisori e case vere“ („Privremeni smještaj i pravi stanovi“). Analizira se razdoblje prve polovice 50-ih, odnosno vrijeme iseljavanja iz nekadašnje Zone B STT-a, kao i proces izgradnje novih stambenih objekata na periferiji grada te zastoj koji je nastao u njihovoj izgradnji, što je primoralo ezule na ostanak u privremenom smještaju koji je često bio neadekvatan, pogotovo u zimskim mjesecima. Potpoglavlje „Internamenti manicomiali“ („Ludničke hospitalizacije“) opisuje osobne sudbine ljudi koji su došli u Trst i završili u psihijatrijskoj bolnici zbog svojega stanja. Opisuju se sudbine mladića, djevojaka, ljudi srednje dobi, kao i onih starijih iz raznih dijelova Istre. Posljednje potpoglavlje drugoga poglavlja, „Ridimensionamenti, rifocalizzazioni“ („Preuređivanja, preusmjeravanja“), govori o situaciji u Trstu nakon odlaska Savezničke vojne uprave i tijekom 60-ih godina. Dio je posvećen povratku oboljelih u društvo koji nije uvijek bio lak, pogotovo nakon duge izolacije u bolnici. Zanimljivo je da je i tijekom 60-ih godina Trst imao najviše stope hospitaliziranih zbog mentalnih problema. Više od polovice provincijskih socijalnih izdavanja išlo je za ljude koji su došli iz nekadašnjih talijanskih teritorija. I ovo poglavlje završava s nekoliko fotografija koje prikazuju život u izbjegličkim kampovima u Trstu i okolici.

Treće je i posljednje poglavlje „Patologie“ („Patologije“, 134-213). Podijeljeno je također na više potpoglavlja, od kojih prvo nosi naslov „Esodo e follia“ („Egzodus i ludilo“). U njemu se objašnjava težak proces integracije izbjeglica, psihički poremećaji koje izbjeglištvo izaziva, kao i problemi kod zapošljavanja poput, primjerice, neprijateljstva domicilnoga stanovništva zbog različitoga kulturnog nasljeđa ili rušenja cijene rada. „Ammalarsi di nostalgia“ („Oboljeti od nostalgije“) sljedeće je potpoglavlje, gdje autorica objašnjava simptome i povijest bolesti uzrokovane nostalgijom. Načini liječenja pacijenata i njihova hospitalizacija, koja je mogla biti i prisilna, obrađeni su pod naslovom „La cattura e le terapie“ („Zatočenje i terapije“). Posebnu vrst pacijenata predstavljali su pripadnici seljačkoga sloja, koji su također bili zahvaćeni iseljavanjem, a najveći je dio došao iz nekadašnje Zone B nakon ukidanja STT-a. Radilo se o ljudima koji su cijeli život proveli na zemlji, nisu poznavali život u velikom gradu poput Trsta, često su bili neobrazovani, što je itekako otežavalo pronalazak posla i integraciju. Naj-

ekstremniji su slučajevi završavali u tršćanskoj psihijatrijskoj bolnici zbog halucinacija i straha od proganjanja te je nekoliko slučajeva opisano u potpoglavlju „Contadini“ („Seljaci“). Još jedna posljedica masovnoga iseljavanja bio je alkoholizam, koji je obrađen u potpoglavlju „Alcolismo proletario“ („Proleterski alkoholizam“). Kao i u prijašnjim slučajevima, teška obiteljska situacija, problemi oko pronalaska posla, neriješeno stambeno pitanje, život u izolaciji često su gurali prema alkoholu, gdje su pojedinci pokušavali pro-naći utjehu, što je na kraju dovodilo do još većih problema. Zanimljivo je i nekoliko primjera ženskoga alkoholizma, iako ga je bilo u manjem broju u odnosu na muški. Posebnu temu predstavljaju obiteljski slučajevi, odnosno slučajevi gdje su obitelji odbijale prihvatiti pacijente nakon njihova izlaska iz bolnice ili bi slali članove obitelji u bolnicu radi dobivanja boljšega smještaja. Autorica u potpoglavlju „Riformulazioni ed esclusioni“ („Preoblikovanja i isključivanja“) prikazuje tri slučaja ljudi iz Istre koji su završili na psihijatriji zbog loše obiteljske situacije koja je dijelom i bila uzrok psihičkoga oboljenja. Posebno je zanimljivo potpoglavlje „Malati di paura“ („Oboljeli od straha“), gdje se opisuju sudbine ljudi čije je psihičke probleme uzrokovao strah kao posljedica ispitivanja, premlaćivanja i pretresa koje su činile nove jugoslavenske vlasti ili samo svjedočenja nekoj od tih radnji. Većina se pacijenata nakon otpuštanja nije nikada vratila u rodni kraj, nego je ostala u Trstu. Potpoglavlje „Spaesate e dolenti“ („Bez zavičaja i u bolovima“) posvećeno je pacijenticama koje su završavale u psihijatrijskoj bolnici zbog različitih uzroka, nefunkcionalne obitelji, smrti muža i/ili odlaska djece, izloženosti fizičkom i/ili psihičkom maltretiranju bračnoga partnera i slično. I potpoglavlje „Discole“ („Raskalašene“) posvećeno je ženskim osobama – govori o ženama i djevojkama koji su se odale prostituciji radi preživljavanja, ali ih je to dovelo u probleme sa zakonom, obitelji te na kraju i s mentalnim zdravljem. Autorica opisuje dva slučaja iz Istre, gdje su pacijentice više-kratno dolazile u bolnicu te ondje provele sveukupno više godina. Knjiga završava potpoglavljem „Kraj dugoga poraća“ i predstavlja epilog cijeloga razdoblja pretvaranja Trsta iz prijestolnice izbjeglica u najveći istarski grad nakon ukidanja najvećega dijela izbjegličkih kampova. Većina je smještenih ostala u Trstu, ali ne više kao izbjeglice, nego kao punopravni stanovnici. U samom naslovu knjige označena je godina 1970. kao kraj promatranoga razdoblja i može se reći da vrijeme od 25 godina od kraja rata definitivno predstavlja novi početak za sve koji su napustili rodni kraj.

Knjiga Glorije Nemeć istražuje gotovo nepoznatu stranu događaja koji je u talijansku historiografiju ušao kao Veliki istarski egzodus. Iako je prošlo 70 godina, današnja Istra itekako još uvijek osjeća posljedice. Najvidljivije je u unutrašnjosti Istre, prije svega na prostoru nekadašnje Zone B Slobodnoga Teritorija Trsta, gdje mnoge sada već urušene kuće svjedoče o odlasku svojih stanovnika. To su samo oni vidljivi tragovi, a Gloria Nemeć nam donosi one nevidljive, manje poznate i još neugodnije: opisuje psihičke posljedice koje je uzrokovao odlazak, bol za izgubljenim zavičajem, strah od nepoznatoga i lom s dotadašnjim načinom života. Knjiga predstavlja nezaobilazno štivo za svakoga tko proučava istarsko poraće jer daje uvid u ljudsku intimu, osjećaje, nadanja i pokušaje izgradnje novoga početka, blizu, a opet tako daleko od rodnoga kraja.

Bojan Horvat

Elena Poropat Pustijanac, *Na vatrenoj liniji: povijest porečkog vatrogastva*, Poreč: Zavičajni muzej Poreštine – Museo del territorio parentino / Javna vatrogasna postrojba – Centar za zaštitu od požara Poreč, 2016., 245 str.

U izdanju Zavičajnoga muzeja Poreštine – Museo del territorio parentino i suizdanju Javne vatrogasne postrojbe – Centra za zaštitu od požara Poreč objavljena je 2016. knjiga Elene Poropat Pustijanac *Na vatrenoj liniji: povijest porečkog vatrogastva*.

Nakon uvodnih tekstova porečkoga gradonačelnika Edija Štifanića („Riječ gradonačelnika“, 9) i zapovjednika Javne vatrogasne postrojbe – Centra za zaštitu od požara Poreč Adrijana Jugovca („Predgovor“, 10-11), slijede autoričine „Uvodne napomene“ (12-16), u kojima je naglasila da je uza sav istraživački trud najvećom nepoznanicom ostalo razdoblje između dva svjetska rata zbog nedostatka arhivskoga gradiva. Istaknula je i da je namjera monografije bila prikazati razvoj, značaj i vrednote porečkoga vatrogastva te „ukazati na humani poziv vatrogasaca i njihov nesebični angažman u ostvarivanju zaštite od požara građana i njihove imovine“.

U prvom poglavlju, „Počeci zaštite od požara i organiziranog vatrogastva“ (17-40), autorica je u četiri manje cjeline naznačila moć vatre, odnosno